

Ústní literatura a tradice

Trajektorie baskické ústní literatury vždy zastávala nejdůležitější roli v kulturním dědictví naší historie. Až do 16. století, kdy Etxepare píše první knihu v baskickém jazyce, neexistuje jiný doklad psané literatury.

Ústní literatura měla vždy lidový charakter, vycházela z lidu a sloužila mu, zakládala se na slavnostech a folkloru.

Podstatné pro ni byla improvizace a zpěv. Příležitostně sloužila k pedagogickým účelům, a proto spousta přísloví a balad měla ve společnosti právě tuto funkci.

Společensko-kulturní složky v ústní literatuře

Uvnitř společensko-kulturního prostředí musíme věnovat zvláštní pozornost následujícímu:

- Autor.
- Tradice.
- Posluchač.
- Výjimečná paměť.

Autor ústní lidové slovesnosti chce vyjádřit vědomí lidu. Za tímto účelem vybírá témata, která se týkají společnosti dané doby: rozdíly mezi rodinami, vtipy o někom známém, nadřizeném apod. Aby toho dosáhl, slouží mu rytmus a metrika určené daným ústním podáním.

Na druhou stranu nemůže být posluchač považován za pouhého diváka, protože díky své výjimečné paměti přenáší tuto tradici z generace na generaci.

Co se týče literárních rysů, je třeba zmínit některé složky:

- Protože se jedná o literaturu, která vzniká za pomoci improvizace, využívá autor myšlenek a představ díky významu slov a rychlosti, které udává samotný kontext.
- Autor je podřízen určitým rytmickým prostředkům: stupeň, rytmus, zpěv, výraz...
- Ústní literatura používá stylistické prostředky spojené s fonetikou jazyka: opakování, zvukomalba, stylizace, elipse...
- Autor se snaží vytvářet různé dojmy jak hudebností, tak vyvoláváním představ; jejich pomocí se snaží přenášet pocity srovnatelné s těmi, které se vnímají pomocí hudby.

Balady a přísloví

Jedním typem ústní lidové slovesnosti je balada. V závislosti na společenské situaci každé doby můžeme rozlišit různé typy balad.

Balady se dělí do čtyř skupin:

- 14.-15.století.

- 16.-17.století.
- 18.století.
- 19.století.

Mezi hlavní rysy balad patří:

- Jsou dalším druhem lidového projevu.
- Každá báseň se skládá ze dvou nebo tří balad.
- Pokud se týče zpěvu, je-li to možné, je každá balada doprovázena jinou hudbou.
- Je důležitý symbolismus místa a času: příběhy, které se v baladách vyprávějí, mají vždy nějakou souvislost a navíc rozlišují mezi dnem a nocí.

Mluvíme-li o ústní literatuře, nesmíme zapomenout na přísloví, která jsou odrazem lidové moudrosti. Jedná se o další způsob, jak vyjádřit osobitost lidu.

Prísloví přecházela z jedné generace na druhou díky ústní tradici a jejich témata jsou stejně různorodá jako osoby, které je vytvářely nebo vyprávěly.

Autoři bertsolarismu často používali přísloví ve svých verších a občas vytvářeli i nová, která zakomponovávali do svých děl.

Nejstarší známá přísloví jsou ta, která byla nalezena v díle Refranes y sentencias (Říkadla a rčení), jejichž autorem je Estevan Garibay, které se stalo velmi důležitým pro analýzu různých aspektů baskického jazyka (syntax, morfologie, sloveso atd.).

Lidová lyrika

Lidová lyrika je literární žánr, který se charakterizuje těmito rysy:

- Básně jsou kratší a pro poezii jako takovou je typický protagonismus.
- Jedná se o poezii spojenou s hudbou, přičemž také rytmus je dost důležitý.
- Obsahuje vyprávění a rozhovory.
- Tento žánr si zachoval tradiční techniky a symboly středověkých popěveků.

Bertsolarismus

Bertsolarismus je zvláštní druh mluvené poezie typický pro País Vasco, který má svůj vlastní verš a jazyk.

Rysy:

- Verše se komponují směrem od konce dopředu: nejprve se vymyslí poslední rým a od něj se potom odvíjí zbytek.
- Velký důraz je kladen na rytmus a zvuk.
- Pro skladbu veršů existují různé baskické metriky.

Jeho kořeny sahají až do doby neolitu, kdy se člověk začal věnovat pastevectví, a je možná dokonce tak starý, jako samotná baskičtina.

První dokumenty, které zmiňují bertsolarismus, o něm mluví jako o jevu se silným lidovým zakořeněním a starobylostí.

Lidové vyprávění

Hudba a rytmus jsou hlavními protagonisty jakéhokoliv projevu ústní slovesnosti, ať už se jedná například o baladu, popěvky či bertsolarismus. Nicméně také existovalo lidové vyprávění, které si i přesto, že nemělo takovou důležitost, vytvořilo jinou variantu

Naštěstí se podařilo zachovat některá lidová vyprávění, která spadají do dvou základních typů:

- Krátká vyprávění: odrážela příhody světa dané doby, díky čemuž se tento literární žánr předváděl také v jiných zemích. Tato vyprávění rozlišovala mezi folklórními tématy a tématy pro volný čas. Co se týče prvního případu, pomohlo ho poznat zkoumání lidového folkloru. Témata pro volný čas sloužila k tomu, aby vytvořila zábavné prostředí, ve kterém starší osoby vyprávěly nedočkavé mládeži o svých soubojích. Tyto příběhy se šířily z úst do úst a díky tomu se zachovaly po dlouhou dobu.
- Dlouhá vyprávění: u tohoto druhu má ústní styl větší důležitost. Obecně jde o vyprávění vlastních zážitků autora. Je možné rozlišit tři typy dlouhých vyprávění: román, biografie a tradice. Bohužel ani v jednom případě jim nebyl přiznán přínos, který měly pro přenášení ústní tradice.

Lidové povídky

V ústní literatuře bylo každé lidové vyprávění povídkou, kde byly osoby, místa a čas neurčité.

Z tohoto důvodu klasifikoval jazykovědec Piarres Lafitte lidové povídky vzhledem ke kontextu, ve kterém se odehrávají a obsahu, o kterém pojednávají.

- Kontexty: u kamen, kolem stolu, v hospodě nebo penzionu...
- Podle obsahu: pohan, sen, iluze, zábava...

Obecně mívaly všechny povídky stejnou strukturu:

- Začátek a konec jsou předem určené.
- V popisech nejsou přesné detaily.
- Ve většině případů jsou vyprávění založena na přesvědčeních dané doby.
- Svět, který se v těchto příbězích popisuje, zahrnuje boháče, zločince a prostý lid
- Králové a královny jsou respektováni, zatímco čarodějnice proklínány.
- Osud je nadevše, proto se často opakují fráze typu „nevypadá to, že náš lid nalezne lepší cestu, kterou by mohl dále kráčet“.

Tyto povídky mají vysokou historickou a antropologickou hodnotu. Napomohly k analýze zvyků doby.

Balady

Balady byly recitovány zpěváky nebo muzikanty, jejichž úkolem bylo pobavit panstvo. Nicméně jejich pověst a popularita se rozšířily také do nižších vrstev. Trubadúři zpívali o hrdinských skutečích, příhodách o lásce a dalších událostech, kterými dojímali své publikum.

Pastýřský zpěv

Pastýřský zpěv byl dalším projevem ústní slovesnosti, lidového divadla. A stejně jako ostatní žánry literatury prošel i tento během času jistým vývojem. Kdysi se pastýřské zpěvy odehrávaly v kostelích, avšak postupem času začaly být považovány za neslušné a musely tedy změnit své jeviště.

Pro pastýřský zpěv byly důležité hudba a tanec, určovaly tedy rytmus celé skladby.

Co se týče postav, je pro pastýřský zpěv typický dualismus. Máme tedy postavy dobré a zlé. Mezi ty dobré patřili andělé, duchovní a Bůh. Přestože Bůh nebyl nikdy přítomen, vždy ho zastupoval nějaký hlas. Naopak mezi ty zlé patřili nepřátelé dané doby: Turci, Francouzi nebo Angličané.

Pokud jde o hudbu, byly součástí pastýřských zpěvů gregoriánské písně, kterých využívali účinkující pro vstup, odchod nebo převlékání šatů. Skvělými hudebními nástroji byla flétna a bubínek.

Stejně tak i tanec byl podstatnou složkou. Konec konců byl osou celého pastýřského zpěvu.

Původně se zpěv ohlašoval ráno den před oslavou. Dělo se tak během průvodu, který se nazýval *munstra*. Když tento průvod přicházel k jevišti, předstoupil jeden z pořadajících, pozdravil přítomné a vysvětlil poselství pastýřského zpěvu, který se měl odehrávat. Poté začal samotný zpěv. Aby mohli lidé snáze sledovat příběh, byly scény očíslovány. Tímto úkolem bylo pověřeno dítě, které stálo vedle muzikantů a ukazovalo jednotlivá čísla. Celý zpěv uzavírala *pheredika*, ve které se shrnulo poselství zpěvu a následovalo konečné rozloučení.

Rozdíly mezi moderním a starým pastýřským zpěvem

Zpočátku vystupovali v pastýřských zpěvech jen muži. Pokud potřebovali ženu, jeden z herců se za ni jednoduše přestrojil. Obecně bývala jeviště velmi malá a jednoduchá, protože náklady byly vysoké. Naopak moderní zpěv se pyšní velkými jevišti a bezpečnostními opatřeními.

Dřívější zpěvy nacházely inspiraci v Bibli a historii Francie a zpívaly se jen žalmy. Na druhou stranu moderní zpěv zpracovává témata baskického prostředí a umožňuje nám vychutnat si obrovské pěvecké sbory.

Všechny zpěvy mají u publika obrovský úspěch. Většinou bývají anonymní, protože ten, kdo je připravuje, je lid jako takový, nejde o jednotlivce. Začínají ráno průvodem, kdy účinkující zvou všechny sousední vesnice. Představení se odehrává večer a schází se k němu publikum jak ze severu, tak z jihu país Vasca.

Rozdíly mezi bertsolarismem a pastýřským zpěvem

Pro lepší porozumění rozdílů mezi těmito dvěma literárními žánry si nejprve uvedeme, co mají společného:

- Oba jsou předváděny před publikem.
- Oba pěstují poezii: rým, rytmus a ústní literatura.
- Oba dva jsou žánry, které se zpívají.
- U obou existuje předmluva a závěr.

Nicméně se přece jen v něčem liší:

- Bertsolarismus začal jako vyzvání na souboj mezi přáteli u obědů, časem se změnil na veřejnou soutěž, která se běžně konala na náměstí. Naopak pastýřské zpěvy mají svůj původ v církevním divadle. Také ony se konaly na veřejném místě, většinou na náměstí, jen s tím rozdílem, že se odehrávaly na postaveném pódiu.
- Bertsolariové se oblékají do obyčejných šatů, naopak herci pastýřských zpěvů jsou přestrojeni za postavy, které představují.
- Pastýřský zpěv je v neustálém pohybu, jde o dynamické dějství. Naopak bersolari je postava v klidu, nehýbe se z místa, kde zpívá.
- Pastýřský zpěv se skládá z veršů v suletinském dialektu, zatímco verše recitované bertsolarií jsou ve všech baskických nářečích.

Baskitská literatura 16. století

Etxepare

Přestože má baskitština bohatou ústní tradici, písemných nálezů je až do 16. století velmi málo. První texty psané baskitsky se dochovaly v *Emiliánských glosách* (10.stol.), které navazují na počátky kastilské romance. Také *Calixtinský zákoník* zmiňuje některá baskitská slova, která se užívala v oblastech Santiaga de Compostely. Můžeme říci, že baskitská literatura, jako taková, se začíná rozvíjet teprve až v 16. století. V tomto století také vychází první baskitsky psaná kniha *Linguae vasconum primitiae* a my se podílíme na prvním metodickém překladu do tohoto jazyka z rukou Laizarraga.

Etxepare: život a dílo

O životě tohoto spisovatele se neví mnoho. Podle toho, co se dozvídáme z jeho díla, Bernard Etxepare byl knězem ve vesnici Eyheralar nedaleko Donibane Garazi (St Jean Pied de Port, v Dolní Navaře). Narodil se kolem roku 1493 a v době války mezi Ferdinandem Katolickým a navarskou královnou Juanou III. byl ve vězení.

Etxepare napsal první baskitskou knihu vydanou v Burdeos v roce 1545 pod titulem *Linguae vasconum primitiae*. Jedná se o sbírku veršů, který má prolog o 31 řádcích, jenž někteří považují za první baskitský text psaný v próze. Ale i bez toho, aniž bychom měli na paměti tuto možnost je důležitost Etxeparových veršů nesporná tom, že samotný autor si byl vědom faktu, že jeho text byl první knihou baskitské literatury.

Etxepare při psaní svého díla užívá techniku nazývanou *bertsolarismus*, která neuznává metriku, jenž se užívá v knižní poezii.

Verše *Linguae vasconum primitiae* pojednávají o čtyřech různých tématech:

- Náboženství (kapitoly I-II): Panna Marie a křesťanská nauka
- Láska (kapitoly III-IV): smyslné verše
- Životopisné (kapitola XIII): vypráví o krušných dnech strávených ve vězení
- Chvála baskitského jazyka (kapitoly XIV a XV)

Výběr těchto témat se jeví být velmi zajímavý také proto, že baskitská lidová poezie nikdy před tím o podobném tématu nepojednávala. Z tohoto hlediska je Etxepare průkopníkem.

Etxepare: jazyk a baskitština

Již několik jazykovědců se pokoušelo analyzovat zvláštnosti Etxeparova jazyka a baskitštiny. Na rozdíl od Laizarragy se tento autor nezaobíral užitím unifikovaného jazyka, kterému by všichni baskové byli schopni porozumět. Jeho cílem bylo užít jazyk, který by dobře vystihl známou frázi *Linguae vasconum primitiae* „Euskara jalgi hadi kanpora“ („Baskitsko, otevři se zahraničí, vyjdi ven“).

Podle tohoto kriteriia Etxepare píše své dílo za užití jediného dialektu, který zná: východo-dolno-navarský. Etxeparova řeč je charakteristická několika vlastními rysy, mezi kterými vynikají následující:

- někdy vynechává **r** a **h** mezi samohláskami
- někdy vynechává **h** na začátku slov
- neužívá označení determinantů **-a**

Všeobecně řečeno, Etxeparova ortografie je dost nepravdělná kvůli tomu, že se zakládá na ústní tradici. Je třeba mít na paměti, že jeho kniha byla první baskitsky psané dílo a tudíž neměl žádný vzor, kterým by se mohl inspirovat.

Leizarraga

Leizarraga žil za vlády Karla I. a Filipa II. V době, kdy bylo Španělsko v rukou Kastílie a Aragónu zatímco Navarra byla střídavě v moci Francie a Aragónu. Královnou Navarry byla Juana de Albert.

Leizarraga: život

Joannes Leizarraga se narodil v Besakoiz roku 1525 a zemřel v roce 1604 v Labastide-Clairence.

V roce 1560 se navarská královna Juana de Albert vzdala katolického vyznání a přijala protestantství. Leizarraga se také stal protestantem.

V průběhu těchto událostí Juana III. de Albert požádala Leizarragu, aby přeložil *Nový zákon*. Spisovatel přijal výzvu a královna mu přidělila čtyři protestantské pomocníky, aby provedli analýzu a opravili jeho práci. Tak vzniklo jeho dílo *Iesus Christ Iaunaren testamentu berria* (Nový zákon Ježíše Krista), které je považováno některými autory za první dílo baskitské prózy naší literatury.

V roce 1567 byl jmenován ministrem, z toho důvodu přesídlil do Labastide-Clairence, kde žil až do své smrti.

Leizarragovo dílo

Leizarraga je ve skutečnosti spíše překladatel než spisovatel. Podle některých expertů je nejlepší překladatel jakého kdy baskitská literatura kdy měla.

Leizarragovo dílo *Iesus Christ gure Iaunarem Testamentu Berria*, což je překlad Nového zákona, jenž dostal na zakázku od královny Juany III. de Albert, obsahuje také dva oddíly „*Gomendiozco carta*“ a „*Heuscalduney*“. První rukopis je dílo adresované navarské královně, kde jí oznamuje, že neví, zda bude schopen udělat dobře práci, kterou mu nařídila. V tomto dokumentu se ptá sám sebe, kdo je on, proč ho královna požádala a jestli by nebyl někdo, kdo by mohl odvést lepší práci. V druhém rukopise nám nabízí krátký seznam slov v jazycích suletino a labortano. Leizarraga také napsal následující díla:

- *Kalendreda*
- *ABC edo Christinoen Instructionea*

Leizarragův styl

Užitý styl tohoto spisovatele byl už analyzovaný několikrát. V celém díle *Testamentu Berria*, se Leizarraga snaží najít odpověď na to, jak se moc může dostat do rukou co největšího počtu lidí. Ptá se, co může baskitština použít k dosažení svého cíle. Tento autor se však zdá být limitovaný různými předpoklady:

- Pro psaní nemůže užít svou rodnou baskitštinu, což je labortánská, protože tomuto dialektu nerozuměli všichni baskové.
- Jeho práce spočívá v překladu a přeje si co možná nejvěrněji zachovat podobu původního textu. Toto je důvod proč nemůže být oceněn v jakémkoliv dialektu.

- Nepsal podle žádného modelu, kterým by se mohl inspirovat, protože próza byla dosud v baskické literatuře zcela nový žánr.

I když se realizovalo množství analýz, neví se s jistotou, který typ baskitštiny si Leizarraga vybral pro vypracování svého díla. To jediné co se dá odvodit je, že se v celém *Testamentu Berria* objevují formy labortánské, dolno-navarské a suletínské. Proto můžeme uvažovat o tom, že se rozhodl spojit tyto tři dialekty, aby se přiblížil širšímu publiku, nebo také proto, že sám hovořil touto směsí různých dialektů.

Názor jazykovědců

Jaký dialekt se rozhodl užít Leizarraga ve svém díle? Kolikrát by se ho asi tak zeptali jazykovědci jako Koldo Mitxelena, Louis Loucien Bonaparte, Lafitte, Hugo Schuchard?

Leizarragův styl je zahalen tajemstvím a jazykovědci se proto snaží užít jeho intuici, aby vypracovali nejrůznější hypotézy:

- Lafitte předpokládá, že dialekt, který Leizarraga používá je jeho rodná baskitština, jak sám autor uvádí ve svém díle *Testamentu Berria*. Leizarraga pocházel z Lapurdi a baskitsky se naučil od kněží z této oblasti.
- Bonaparte potvrzuje, že ve zmíněném období byly dialekty labortánský, suletínský a dolno-navarský jediné užívané v Beraskoiz, v obci, kde Leizarraga pobýval. Podle tohoto jazykovědce v době, kdy Leizarraga připravoval svůj překlad ještě existovaly tyto tři dialekty spojené v jeden. Toto je důvod, proč v celém jeho díle můžeme vidět od každého trochu.
- Mathieu René Lafon potvrzuje, že v té době mnoho dolno-navarských a suletínských obyvatel cestovalo do obce Beraskoiz, kde pobýval Leizarraga. Kromě toho, spisovatelovi rodiče a prarodiče byli původu dolno-navarského a pomocníci, které mu poskytla navarská královna byli původu suletínského. Tak by se dala vysvětlit přítomnost tří různých forem jazyka v jeho textech.

Ačkoliv tyto hypotézy jsou zcela logické, je nemožné, aby se všechny tři dialekty asimilovaly v jeden. Leizarraga užívá formy tří zmíněných dialektů, ale nevíme jaké kritérium použil pro volbu každého z nich.

Axular

Leizarraga otevřel cestu baskické próze. Historie však bude poznačena novými směry, které překonají úspěchy tohoto kalvinistického autora. 17. století bude ve skutečnosti dobou rozkvětu baskického jazyka. Impuls, který přináší koncil v Trentu, politické změny a umělecký záměr doby plné inovací nezůstanou být nepostřehnuty ani baskitskými autory. Sarská škola, ve které vynikal právě Axular, zanechá laťku hodně vysoko v tomto zářném období.

Pedro Daguerre Azpilicueta, *Axular*

Jeho jméno bylo Pedro Daguerre Azpilicueta. Narodil se v Urdazubi (Horní Navara) kolem roku 1556 na samotě Axular, z níž se odvozuje jeho pseudonym.

Nevíme přesně, kde studoval, ale předpokládá se, že to byl klášter v Urdazubi. Později se přestěhoval do Pamplony, kde studoval humanitní vědy, rétoriku a filozofii. Co víme zcela jistě je, že studoval teologii na univerzitě v Salamance, protože jeden blízký přítel Koldy

Mitxeleny se o tomto faktu zmiňuje ve svém spise vydaném roku 1972 a kromě toho samotný Axular jmenuje dva profesory z výše zmiňované univerzity ve svém díle *Gero*.

V roce 1596 byl vysvěcen na kněze v Tarbes (Francie) a v roce 1600 byl jmenován správcem farnosti v Saře. Protože Axular nebyl původem francouz, musel o toto místo bojovat. Kněz z Donibane Lohitzune nazývaný Johanes Harostegi ho odmítl právě pro tyto motivy, ale Axular získal podporu francouzského krále Jindřicha IV. a setrval v čele zmíněné farnosti po mnoho let až do své smrti v roce 1644.

Pozadí, na kterém se odehrával jeho život, bylo bohaté a nestálé. Zatímco bylo Španělsko v úpadku, Francie vzkvétala. Obě tyto země byly katolického vyznání, ale Francie se vyznačovala neuhasitelnou žízni po vzdělání, čímž překročila meze křesťanství. Kromě toho Pyrenejský mír (1659) obnovil ve Francii mírové období, které přálo vzdělání. V době, kdy Axular napsal *Gero*, ve Francii už mělo katolictví pevnou půdu.

Axularovo dílo

Axular napsal knihu nazvanou *Gero* ačkoliv původní titul byl *Gero: bi partetan partirua eta berezia*. Fakt, na který upozorňuje již v titulu, že dílo je tvořeno ze dvou částí, vzbudilo pozornost expertů. Že by existovala nějaká druhá část, která dosud nebyla nalezena? Emmanuel Intxauspe a Lafitte myslí, že obě části jsou již zahrnuty v samotném díle. Něco o čem se samotný autor v díle zmiňuje. Podle nich Axular napsal knihu s časovým předstihem, proto je napsaná tak neuspořádaně. Naopak Villasante a Haritchelhar potvrzují, že *Gero*, který se dostal do našich rukou obsahuje pouze první část, druhá se ztratila nebo možná ani nebyla nikdy napsána. Ať už je pravda jakákoliv, Axular byl mistr mnohými považován za vzor baskitské prózy.

Zpráva jenž uzavírá poslední strany *Gera* je následující: člověk se musí spojit s Bohem a aby docílil tohoto cíle, musí konat dobro a nezaobírat se banálními záležitostmi a nenechávat své povinnosti na později (odtud titul *Gero*, což znamená později). Axular napsal své dílo *Gero* ve svém rodném labortánském dialektu, jazykem jednoduchým a hovorovým a rozdělil jej do tří částí: „*Gomendiozco carta, Iracurtcaileari a 50 kapitulu*“.

XVII. STOLETÍ:

AXULAR

Leizarraga v baskičtině otevřel cestu k próze. Historie však zaznamená nové směry, které překonají úspěchy tohoto ke kalvinismu obráceného autora. XVII. století bude ve skutečnosti pro baskický jazyk obdobím rozkvětu. Nové podněty pocházející z Tridentského koncilu, politické změny a umělecký zápal tohoto období nepřejdou bez povšimnutí baskických autorů. Sarská škola, ze které vynikal zejména Axular, v tomto období rozkvětu nasadí laťku velmi vysoko.

Pedro Daguerre Azpilicueta, *Axular*

Jmenoval se Pedro Daguerre Azpilicueta. Narodil se v Urdazubi (Horní Navarra) kolem roku 1556 na statku Axular, od kterého odvodil svůj pseudonym.

Nevíme kde studoval ale předpokládá se, že to bylo v klášteře v Urdazubi. Potom odešel do Pamplony studovat humanitní vědy, rétoriku a filozofii. S naprostou jistotou víme, že studoval teologii na univerzitě v Salamance, neboť jeden příbuzný jazykovědce Kolda Mitxeleny se roku 1972 setkal s jeho záznamy a sám Axular ve svém díle *Gero* jmenuje dva profesory zmíněné univerzity.

Roku 1596 byl vysvěcen na kněze v Arbes (ve Francii) a roku 1600 byl jmenován správcem farnosti pro oblast Sara. Nicméně, jelikož nebyl Francouz, musel Axular o své místo bojovat. Jeden kněz z Donibane Lohitzune, který se jmenoval Joanes Harostegi, jej z toho důvodu udal, ale Axular dostal povolení od francouzského krále Jindřicha IV. a v čele dané farnosti setrval po mnoho let. Tam také zemřel roku 1644.

Axularovo dílo:

Axular napsal knihu s názvem *Gero*, jejíž původní název zní: *Gero: bi partetan partitua eta berezia*. Ta skutečnost, zmíněná již v názvu, že dílo sestává ze dvou částí, vzbudila zvědavost mnoha učenců. Je ještě druhá část, kterou jsme neobjevili? Emmanuel Intxauspe a Lafitte jsou toho názoru, že obě části jsou obsaženy v této knize, což zmiňuje sám autor. Podle nich Axular knihu sepsal v pokročilém věku, a proto to udělal poněkud neuspořádaným způsobem. Naopak Villasante a Haritchelhar tvrdí, že *Gero*, které máme k dispozici, obsahuje pouze část první, a že druhá se ztratila nebo nebyla nikdy napsána. Ať je pravda jakákoliv, Axular byl mistr mnohými považovaný za pilíř baskické prózy.

Poselství uzavírající stránky knihy *Gero* zní následovně: je nutné, aby se člověk spojil s Bohem a aby se mu dostalo této odměny, musí činit dobro, aniž by se věnoval věcem banálním a nechával své povinnosti na později (odtud pochází název *Gero*, což znamená později). Axular dílo napsal ve svém rodilém nářečí, mluvě prosté a hovorové, a rozdělil je na tři části: "*Gomendiozko carta, Iracurtçaileari*" a "*50 kapitulu*".

ETXEBERRI ZIBURUKOA

XVII. století bylo obdobím velice bohatým, které poskytovalo kultuře velmi příznivé podmínky. V této době byl dalším členem, který spolu s Axularem vynikal v Sara-Donibanské škole, Jean Etxeberri.

Jean Etxeberri

Přesné datum narození Jeana Etxeberriho neznáme ale s vědomím, že jeho první kniha byla vydána roku 1627, se obvykle uvádí, že se narodil kolem roku 1580.

Vystudoval v Pau u jezuitů a stal se doktorem teologie. Byl znalcem latiny. Zajímavé je, že než se začal věnovat literatuře, působil v lodním strojírenství.

Etxeberri de Ziburu napsal přinejmenším tři díla:

- *Manual Devotionezcoa.*
- *Noelac eta bertze kanta espiritual berriak.*
- *Eliçara erabiltceco liburua.*

Spisovatel Oihenart předpokládá, že také napsal následující tři: *Familiako Gutunak*, *Eguneroscoa*, e *Hiztegia*.

Nicméně, pravděpodobnější je, že tvoří část jeho hlavního díla, zvaného *Manual Devotionezcoa*.

Dílo a styl

Pro analýzu stylu Etxeberriho de Ziburu se zaměříme na tři díla, o jejichž autorství není sporu.

- *Manual Devotionezcoa*: poprvé byl vydán v Burdeos roku 1627, podruhé roku 1669. Skládá se ze dvou částí: v první části (3814 veršů) objasňuje vše, co by měl vědět dobrý křesťan. V druhé části (4000 veršů) uvádí modlitby, které se křesťané mohou modlit při jakékoli příležitosti. Přestože je téměř celé dílo psáno ve verších, můžeme najít i některé úseky psané v próze s modlitbami a prosbami.
- *Noelac eta bertze kanta espiritual berriak*: byl vydán roku 1631 a poté vyšel ještě několikrát. Obsahuje vánoční koledy, vyprávění o životě Ježíše Krista a kapitoly o životě svatých.
- *Eliçara erabiltceco liburua*: poprvé vyšla roku 1636 a poté opakovaně v letech 1665 a 1666. Podle Oihenarta zde můžeme spatřit slabší stránky jeho poesie, jako například to, že nedodrжуje metriku nebo že zaměňuje slova rodu mužského a ženského.

I když mnoho jazykovědců upozorňuje na její slabé stránky, byla Etxeberriho poesie mistrovská. Přestože občas nedodržoval daná pravidla, jeho technika a rýmy byly velmi bohaté a navíc byl jeho styl jedinečného charakteru:

- Přizpůsobuje množné číslo ergativu prostřednictvím přípony *-ek* nebo *-ak*, podle toho, co vyžaduje rým.
- Rozlišuje *ene* y *neure* (užívá *neure* jako zvrtný tvar).
- Když užívá spojku *eta*, přiřazuje člen pouze k druhému výrazu.
- Při srovnávání používá výrazu *ecen* namísto *baino*.
- Zaměňuje koncovky dodatečné a zvrtné: *-ela* y *-ena*.
- Užívá tvary *izan* a *izatu*.
- Z tvaru subjuntivu odebírá na začátku *de*: (de)ezazun.
- Často užívá hovorové výrazy.

LITERATURA XVII. STOLETÍ V IPARRALDE

XVII. století bylo obdobím duchovnosti, s níž byla úzce spjata i kultura. Místní kněží ji šířili v baskičtině- jazyce nejlépe srozumitelném pro prostý lid. Proto je XVII. století etapou rozkvětu baskické kultury. Právě v tomto století se objevuje škola Sara-Donibane, která jako první podpořila šíření baskické kultury. V tomto století se také setkáváme s autory jako Oihenart a Ivan de Tartas.

Sarská škola

Členové Sarské školy pocházeli z Iparralde (Sara, Donibane Lohitzune a Zuberoa). Mezi jejími členy je nutno vyzdvihnout kněze Axulara a Etxeberriho Ziburukoa. Rovněž je nutno zmínit i další autory jako jsou Materre, Klaberia, Hirigoyti nebo Guillentena.

Spisovatelé Sarské školy měli jisté společné rysy:

- Většinou to byli kněží, kteří psali knihy s duchovní tematikou.
- Všichni vystudovali humanitní vědy.
- Užívali lidovou baskičtinu bez latinských slov, jak tomu měl ve zvyku Leizarraga.
- Vytvářeli určitou skupinu, ve které se vzájemně kritizovali.
- Pěstovali především poesii.

Oihenart

Arnaud Oihenart se narodil v Maule roku 1592 a vystudoval v Pau v jezuitské škole. Později následujíc příkladu svého otce studoval právo v Burdeos. Oženil se s Joanou d'Erdoiy, která pocházela ze zámožné rodiny, a odešel žít do Dolní Navarry. Zde byl jmenován poslancem Navarrského Parlamentu a svého města. Zemřel roku 1667 v Donepaleu.

Byl to vzdělaný muž. Ovládal pět jazyků a kromě politiky se věnoval také historii, poesii a literatuře. Byl prvním laickým autorem baskické literatury a prvním, kdo vzal na vědomí Baskickou zemi v celém jejím rozsahu. Svou ostrou kritikou směřovanou zejména na

Etxeberriho de Ziburu si přivodil nepřátelství mnoha autorů. Mezi jeho nejvýznamnější díla patří:

- *Notitia Utriusque Vasconiae* (1638). Dílo rozdělené do třech knih: Úvod (14 kapitol), Staré dějiny Navarry (17 kapitol) a O baskictví (13 kapitol).
- *Les proverbes Basques recueillis par le Sr. d'Oihenart*. Skládá se ze dvou částí:
 - *Atsotizac edo Refrauc*: 706 přísloví přeložených do francouzštiny.
 - *Oihenarten gaztaroa neurtizetan*. Jedná se o milostné básně napsané na velmi vysoké úrovni. Tímto dílem se snaží vyvrátit názor, že poesie se v baskičtině nedá psát, protože její normy by ublížily jazyku.
- *L'art Poetique*. Toto dílo nebylo ve své době publikováno. Vydal je teprve Lafitte ve XX. století. Skládá se ze dvou částí: obecná pravidla poesie a užití daných pravidel v baskičtině.

Oihenart byl velice podceňován. Podle Kolda Mitxeleny byly jeho myšlenky často interpretovány špatným způsobem, protože byl velice striktní a kritický vůči zbytku autorů. Podle Villasanteho se Oihenart hájil objektivností, aby mohl tvrdě kritizovat spisovatele, které začal nazývat „sprostými básníky“, protože jej neměli ve velké úctě.

Zvláštní je, že on sám se nepovažoval za básníka, o čemž svědčí jeho vlastní slova: „Nepokládám se za básníka, pouze hledám rozptýlení.“

Ivan de Tartas

Narodil se roku 1611 v Cheraute, vesnici v kraji Zuberoa nedaleko Maule. Byl synem zámožného hospodáře. S největší pravděpodobností studoval v klášteře Barnabés, v Leskarre. Byl vysvěcen na kněze a jmenován pomocným duchovním pro Olorón. Byl také farářem v Aure, kde napsal dvě knihy: *Onsa hilceco bidia* (1666) a *Arima penitentaren occupatione devotac* (1672).

- *Onsa hilceco bidia* je kniha o askezi, ve které zastává názor, že nejlepším způsobem jak překonat smrt, je mít ji neustále přítomnou během života a tak se s ní vyrovnat křesťanským způsobem. Dílo je rozděleno na čtyři části: spisy pohanské, staré spisy, Nový Zákon a lidský rozum.
- *Arima Penitentaren Occupatione Devotac* se zaměřuje na tematiku křesťanských povinností. Má tři kapitoly: modlitba, půst a almužna.

Tartas je velice obtížný spisovatel. Nikdo se neodvážil upravit jeho knihu plnou tiskových chyb. Byl nedbalý a nedržel se jednotného kritéria (můžeme u něj nalézt jedno stejné slovo zapsané čtyřmi různými formami). Proto jsou jeho slovní zásoba a pravopis velice špatně pochopitelné a jeho literatura je často nesrozumitelná. V jeho dílech je znatelný vliv francouzštiny. Dokonce při psaní užívá větnou skladbu tohoto jazyka. Kromě toho je třeba také zmínit, že užívá odborných slov typických pro kazatelství.

Baskičtina, kterou Tartas užívá, je ovlivněna různými nářečími: suletinským, labortanským, dolnonavarrským a variantou nářečí užívaného v Arue. Mitxelena uvádí, že *Onsa hilceco bidia* je první knihou psanou v suletinském nářečí, následně se ale opravuje s tím, že nářečí užitá Tartem bylo dolnonavarrské z Amikuzze (Mixe), ačkoliv sám Tartas uvádí, že jeho nářečí je baskičtina z Arue.

Literatura XVIII. století

V tomto období literatury naší autonomní oblasti, kde převládají poezie a divadlo, se utvořily základy současné baskické kultury. Autoři jako Etxeberri Sarakoa, Larramendi, Kardaberaz, Mogel či Añibarro, mezi dalšími, upevňují a prosazují dějiny naší literatury.

Johannes Etxeberri Sarakoa

Etxeberri Sarakoa (Sara, 1668- Azkoitia, 1749) vystudoval medicínu v Pau v jezuitské škole. Většinu života trávil ve městech Sara a Bera, kde také vykonával svoji lékařskou praxi. V roce 1725 žil krátkce v Hondarribii a pak se usadil v ve městě Azkoitia, kde prožil dlouhých dvacet čtyři let. Měl celkem jedenáct dětí. Etxeberri Sarakoa byl velmi plodný autor, zároveň byl druhým ateistickým literátem v Baskicku. Jak sám zmiňuje ve svých knihách, před smrtí se poznal s Larramendim.

Etxeberri Sarakoa byl milovníkem baskického jazyka. Proto je zvláštní, že jeho dílo vyšlo z anonymity teprve před třiceti lety. Dnes tedy známe Etxeberriho díky náhodě. Jeho dílo objevil badatel Urkijo, který veden svou pochybovačností a zvědavostí, zapátral ve františkánské knihovně města Zarautz, kde knihy vypátral.

Etxeberri Sarakoa napsal spoustu knih, z nichž můžeme zmínit ty nejvýznamnější:

1. **Lau – Urdiri gomendiozco carta edo guthuna** (1718). Oihenart potvrzuje, že etymologie výrazu Lapurdi je Lapur-di (místo, kde se sdružují zloději). Naopak Etxeberri Sarakoa tvrdil, že správný výklad slova je Lau-urdi (čtyři řeky). V tomto díle autor adresuje dopis (Gomendiozco carta) generální radě v Lapurdi, žádaje o finanční podporu, aby mohl publikovat baskickou gramatiku a slovník. Kniha se skládá ze třech krátkých částí, doplněných prologem (23 stran), jež pojednává o původu jazyků.

2. **Escual herriari eta escualdun guztiei euscuarazco hatsapenac latin ikasteko** (1712). Jedná se o gramatiku určenou k výuce latiny s doprovodným textem v baskičtině. Spíše se však podobá učebnici baskičtiny s doplňujícím textem v latině.

3. **Diccionario cuatrilingue** (1712). Autor použil čtyř jazyků: baskičtina, kastilština, francouzština a latina.

Bylo zjištěno, že tento slovník zapůjčil Larramendimu a v současné době není známo místo uložení.

4. **Gazteriari** (1718). V této promluvě se autor zabývá stěžejní problematikou své doby, nízkou připraveností a vzdělaností mladých lidí. Cílem pojednání je zvýšit zájem mládeže o studium a tímto způsobem vymýtit analfabetismus.

Literární odborníci ujišťují, že Etxeberri Sarakoa je nejlepším labortským spisovatelem XVIII. století. Jeho prozaické dílo je čtivé, elegantní a psané bohatým jazykem. Také usilovat o sjednocení baskičtiny, v této souvislosti se odvolává na práci literáta Axulara, který působil v XVII. století.

Lizarraga de Elkano

Joaquin de Lizarraga pochází z usedlosti Miguelena de Elkano, kde se narodil v roce 1748. Jeho rodina byla dosti početná. Jeho strýc, který byl starostou města, jej učil gramatice a latině. Tak alespoň nemusel chodit do běžné školy. Lizarraga se zaměřoval na studium humanitních věd a jakmile skončil, v roce 1763 se přestěhoval do Villa García de Campos v Palencii, kde trávil svá učednická léta.

Roku 1767 byli jezuité vyhnáni z Baskicka. Lizarraga odešel do Santanderu, ale jakmile se dozvěděl, že jeho matka ovdověla, rozhodl se vrátit do Elkana. V následujících letech se věnoval studiu filozofie a nechal se vysvětit na kněze v pouhých dvaceti třech letech. Když zemřel starosta jeho města, dočasně zastával jeho post. Dočasná služba městu se nakonec prodloužila na šedesát pět let. Lizarraga zemřel 20.ledna 1835 v usedlosti, kde se narodil.

Nejvýznamnější dílo tohoto autore nese název **Obrachoarèn Aguintza ta Itzaurrea** a bylo publikováno v roce 1803 jako prolog k jinému dílu. Jako ukázka z tohoto slavného díla nám poslouží následující fragment:

“O Jesús, artzai gucién Atzái-búru ta Principe Jauna, bere ódol preciosoarén cóstus erosituena adi christioak, ceñén guardátzeco ta acitzeco cárgua artudúgun gaudénc ezin jasis gueurén carga própíoa, ta esxatucobaitigu beras contu ayétas ta pagaruduén precíoa!”

Počátky guipuzkánské literatury

Průkopníkem guipuzkánské literatury byl autor Iparralde, který pobýval a psal v západním Baskicku v provincii Euskal Herria. Postupně se objevovali další spisovatelé, kteří jsou právem považováni za literární mistry.

Larramendi

Manuel Larramendi se narodil v Andoain roku 1690 a zemřel v Loyole roku 1766. Jeho skutečné jméno bylo Manuel de Garagorri, avšak neshody s otcem ho přiměly k přijetí matčina příjmení. Jeho otec zemřel, když bylo Larramendimu dvanáct let. Tehdy ho strýc zapsal do jezuitské školy v Bilbao, kde také několik let pracoval jako pomocník. Studia započal v sedmnácti letech. Později studoval v Salamance a působil jako profesor na různých školách po celém Španělsku. Roku 1730 odešel z Bayony, kde působil jako zpovědník královny. Od roku 1733 žil v San Sebastiánu a o rok později se na důchod přestěhoval do Loyoly.

Larramendi byl zarputilým obhájcem baskického jazyka, přestože většinu svých děl publikoval v kastilštině. V baskičtině napsal asi 200 stran, mezi nimiž jsou především dopisy a prology. K jeho nejvýznamnějším dílům patří:

1. **De la antigüedad y universalidad del bascuence en España.**
2. **El imposible vencido: arte de la lengua bascongada.** (Je považována za první baskickou gramatiku)
3. **Discurso histórico sobre la antigua famosa Cantabria.**
4. **Diccionario Trilingüe.** (Dva svazky)
5. **Coreografía de Guipúzcoa, Autobiografía y otros escritos eta Sobre los Fueros de Guipúzcoa.** (tři studie)

Larramendi má svůj osobitý a zároveň ironický styl psaní. Spousta autorů, jako například Mendiburu, Kardaberaz či Lizarraga de Elkano ho následovali a inspirovali se jeho dílem.

Kardaberaz

Agustín Kardaberaz (Hernani, 1703- Bolonia, 1770) působil jako profesor teologie ve městě Opaté a dále cestoval jako kazatel po celém Baskicku. Ovládal všechny baskické dialekty (jeho rodným byl dialekt guipuzkánský). Pro jeho styl psaní ho označovali „řečník“. Puritáni kritizovali jeho styl psaní, jež byl založen na hovorovém jazyce. Psal tedy slova tak, jak se vyslovovala.

Z jeho děl můžeme zmínit:

1. **San Isidororen bizitza.**
2. **San Ignazioen Bizitza.**
3. **San Ignazioen ejerzizio zabalduak.**
4. **Eusqueraren berri onac.**
5. **Cristauaren bizitza.**

Mendiburu

Sebastián Mendiburu (Oiartzun, 1708- Bolonia, 1782) vystudoval filozofii a teologii v Pamploně. Psal dialekty guipuzkánským a alto navarrským a jeho styl byl vždy dokonalý. Tímto si vysloužil přezdívku „baskický Ciceró“.

Nenáviděl tanec a býčí zápasy, což zdůrazňoval ve svém díle. Z jeho knih můžeme uvést:

1. **Jesusen bihortzaren debozioa.**
2. **Jesusen amore nequeei dagozten cenbait otoitz gai.**
3. **Kristau onaren biziera.**
4. **Euskal Doktrina.** (ve spolupráci s Larramendim a Kardaberazem)
5. **Hamar mandamentuen inguruko zenbait idazki.** (cenzurována Larramendim)

Jesusen Bihotzaren Devocioa

Jedná se o úryvek z dopisu, který napsal Larramendi spisovateli Mendiburovi a právě Mendiburu z něj udělal prolog ke svému dílu **Jesusen Bihotzaren Devocioa**.

“Esán biezat norcnahi, cembat, zor diotén zure Eusquéra onéc, beste hor dabilzán hizcuúndeen náspillai? Esán beguit, ceñetan Jesusen biotzaréquico devocioaren gáya obetó, ederquiago, gozoroágo berecia dagoán, zuzendua ta apaindua?”

Počátky biskajské literatury

Tři biskajští autoři následovali Larramendiho: Mogel, Añibarro a páter Bartolomé de Santa Teresa. Nejednalo se o prvotní biskajské literáty. K těm nejstarším patřili Betolaz, Garibay, Otxoa de Kapanaga, Mikoleta, Olaetxea, Bazterretxea a Barrutia. Nicméně, tři výše zmiňovaní jsou považováni za zakladatele biskajské literatury.

Mogel

Juan Antonio Mogel se narodil v Eibaru roku 1745 a zemřel ve městě Markina roku 1804. Svou první knihu napsal v dialektu guipuzkánském a ostatní svá díla publikoval již v dialektu biskajském. Byl přesvědčen, že musí užívat při psaní své rodné baskičtiny, kterou se mluvilo v Markině, přestože tomuto jazyku nerozuměli všichni Baskové. Byl zarputilým propagátorem baskoiberství.

Mogel byl opakem Añibarra, alespoň co se týče stylu a předmětu psaní. Zatímco Añibarro si chtěl získat co nejvíce čtenářů, Mogel raději psal rodnou baskičtinou, přestože si byl vědom menšího počtu svých čtenářů.

Někteří autoři se mylně domnívají, že Nobelovo dílo **Peru Abarca** je prvním baskickým románem. Ve skutečnosti jím bylo dílo **Auñamendiko Lorea** (1898), jehož autorem byl Txomin Agirre. **Peru Abarca** navíc není románem. Nobelovo dílo bylo publikováno po částech v časopisu **BETI BAT** od roku 1880. V knižní podobě pak vyšlo roku 1881. **Peru Abarca** je kniha rozdělená do šesti částí, ovlivněná klasickou kulturou a Biblií. Také se v ní odráží vliv Osvícenství a spisovatele Larramendiho. Díky této knize mohli etnologové analyzovat zvyky lidí v oné době.

Añibarro

Byl knězem, misionářem a spisovatelem. Úplným opakem Mogela. Pedro Antonio Añibarro se domníval, že by měl psát jazykem, který používá většina Basků. Ovládal všechny rozličné dialekty, ačkoliv měl ve zvyku psát biskajským nářečím. Tento spisovatel má velmi bohatý styl, ale používá spoustu synonym , což způsobuje jistou těžkopádnost jeho děl. Spousta jeho knih nebyla nikdy publikována.

Fray Bartolomé de Santa Teresa

Narodil se v Merkině roku 1768 a po devíti letech studia filozofie, teologie a práva se usadil v rodném městě Markina, kde působil jako kazatel a zároveň psal svá literární díla. Psal baskičtinou, kterou se mluvilo v Merkině a jejím okolí. Hlavním tématem jeho spisů je křesťanská doktrína, morálka náboženské zásady.

Divadlo v XVIII. století

V Evropě XVIII. století (také označovaného jako “osvícené století“) se objevuje hnutí zvané “osvícenství”, které mělo velký vliv ve Španělsku a největšího úspěchu dosáhlo ve Francii. Touha po poznání (dobrým příkladem je Diderotova Encyklopedie) a revoluce myšlení, se jmény jako Rousseau, Montesquieu a Voltaire byly obsaženy v uměleckém a literárním směru zvaném “neoklasicismus.“

Folklorní divadlo v období osvícenství

Baskicko bylo také součástí těchto změn. Vznikl seminář v Bergaře a “Rytíři z Azkoitie” vytvořili “Baskickou společnost Přátel země”. Jednalo se o seskupení, které si kladlo za cíl šířit vzdělání a vědění (obdělávání půdy, humanitní vědy, fyzika, chemie, moderní a klasické jazyky).

V této době bylo drama stěžejním literárním žánrem, který zároveň zastával funkci vzdělávací. Tímto způsobem se lidé bavili a také učili. **Xabier Munibe**, hrabě z Peñafloridy a prezident “Baskické společnosti Přátel země”, byl jedním z hlavních představitelů scénického umění. Jeho propojení třech dramatických forem (děje, času a místa) je považováno za novinku folklorního divadla oné doby.

Dramatici XVIII. století

Pedro Ignacio de Barrutia

Informace o tomto autorovi jsou nedostatečné. Narodil se ve městě Aramaio roku 1682 a zemřel v Arrasate roku 1759. Je znám především pro svá dramata, např. “**Accto para la noche buena**”, dílo poprvé publikoval R.M. Azkue v časopisu Euskalzalea roku 1897 (název byl baskický: “**Gabonetako Ikuskizunak**”). Jedná se o vůbec první divadelní hru pasnou baskicky. Svým obsahem a stylem se podobá pastorálám, jež jsou také folklorním žánrem a nerespektují místo a děj. Nicméně se jedná o poměrně krátký žánr (500 strof oproti 1500 v pastorálách).

“**Gabonetako Ikuskizunak**” je napsaná ve verších a užívá se v ní baskičtina v kombinaci s kastilštinou. Barrutia používá jednoduchý jazyk za účelem svého didaktického záměru, součástí jsou humorné a lidové výrazy uvnitř veršů s různou metrikou. Obsah tohoto díla měl vysvětlit vánoční záhadu prostému lidu.

Xabier Munibe, hrabě z Peñaflořidy

Narodil se v paláci Insausti v oblasti Azkoitie a studoval v jezuitské škole ve Francii až do svých osmnácti let. V paláci byl obklopen přáteli, se kterými diskutoval o kultuře. Organizoval hudební a divadelní večery, které sám režíroval. Jedna z jeho her nese název “**El borracho burlado**”. Dialogy jsou v kastilštině, avšak zpívané party napsal v baskičtině. Jedná se o komické a muzikální dílo s jednoduchou a zábavnou strukturou, které si bere za cíl vzdělávat zábavnou formou a zároveň chce šířit baskičtinu mezi lidové vrstvy.

Munibe také napsal dílo “**Gabon Sariak**” (1762), soubor koled, které se zpívaly v kapli města Azkoitie.